

УДК 343.341(048):002.5

ГАВЛОВСЬКИЙ В.Д., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

ПРАВООХОРОННИЙ МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Анотація. У статті обґрунтовується покладення функцій здійснення правоохоронного моніторингу соціальних мереж на оперативні підрозділи органів внутрішніх справ.

Ключові слова: соціальні мережі, правоохоронний моніторинг, деструктивні дії, оперативно-розшукові заходи.

Аннотация. В статье обосновывается возложение функций осуществления правоохранительного мониторинга социальных сетей на оперативные подразделения органов внутренних дел.

Ключевые слова: социальные сети, правоохранительный мониторинг, деструктивные действия, оперативно-розыскные мероприятия.

Summary. In the article lying of functions of realization of the law-enforcement monitoring of social networks on operative subdivisions of organs of internal affairs is grounded.

Keywords: social networks, law-enforcement monitoring, destructive actions, operatively-search measures.

Постановка проблеми. Однією із особливостей сучасної криміногенної обстановки є активне використання мережі Інтернет і, зокрема, соціальних мереж для здійснення протиправної діяльності представниками найнебезпечніших видів організованих злочинних угруповань, що займаються терористичною та екстремісткою діяльністю, наркобізнесом, торгівлею людьми та їх органами тощо. Через соціальні мережі також активно розповсюджується порнографічна продукція, пропагуються суспільно-небезпечні ідеї (насильство, національну та релігійну ворожнечу, сексуальні збочення тощо), відбувається збирання інформації, необхідної для підготовки до вчинення практично всього спектру умисних злочинів – від загально-кримінальних до спрямованих на захоплення та повалення державної влади. Об’єктивно, суспільна небезпека, яку на сьогодні становлять деструктивні дії з використанням соціальних мереж, вимагає від держави вжиття заходів для організації системи активної протидії таким явищам. Необхідність цього на державному рівні вже достатньо давно визнана в ряді провідних зарубіжних країн, що розробляють та впроваджують у національних правоохоронних структурах цілісні системи протидії протиправному використанню кіберпростору. В Україні, на жаль, протидія злочинності, яка використовує кіберпростір, взагалі, та соціальні мережі, зокрема, досі не набула системного характеру, а обмежується виключно реалізацією локальних заходів, що не можуть кардинально вплинути на її якісний стан. Таким чином, розробка теоретичних та науково-практичних концептуальних засад організації системи протидії такому виду злочинної діяльності є, в умовах сьогодення, безумовно необхідною, що і зумовлює актуальність обраної нами проблематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблемних питань, пов’язаних із організацією протидії злочинній діяльності із використанням кіберпростору

безпосередньо займалися ряд вітчизняних вчених, зокрема, В.М. Бутузов, М.Л. Грібов, О.В. Копан, С.А. Кузьмін, В.Г. Пилипчук, М.А. Погорецький, О.М. Юрченко, В.П. Шеломенцев та інші, дослідженням цієї ж проблематики безпосередньо займається автор представленої праці, яким безпосередньо і розробляється концепція організації, так званого, правоохоронного моніторингу соціальних мереж. Ця стаття є логічним продовженням результатів наукової роботи за вказаною проблематикою, що зумовлює її відповідність *критеріям наукової новизни*.

Метою статті є визначення суб'єктів здійснення правоохоронного моніторингу соціальних мереж, у контексті запропонованого автором концептуального підходу.

Виклад основних положень. Результати проведеного нами дослідження дають підстави для однозначного висновку про те, що і в Україні на рівні держави має існувати цілісна продумана система відстеження використання соціальних мереж у деструктивних цілях. Її доцільно означити як “правоохоронний моніторинг соціальних мереж”. Це поняття слід формально визначити як діяльність уповноважених державних органів з відстеження використання соціальних мереж у деструктивних цілях з метою запобігання суспільно небезпечним діянням, їх виявлення та припинення [1].

Правоохоронний моніторинг соціальних мереж сьогодні є категорією, якої формально не існує в юридичній практиці. Вона лише теоретично обґрунтована нами як така, що підлягає втіленню у правових нормах як необхідний засіб здійснення державою своєї правоохоронної функції. Відповідно першочергового теоретичного обґрунтування потребує зарахування правоохоронного моніторингу до компетенції відповідних підрозділів державних органів. Адже саме ці підрозділи будуть виступати носіями прав та обов'язків із здійснення такого моніторингу, і саме їх діяльність у частині нововведеної категорії буде підлягати чіткій юридичній регламентації.

Це, своєю чергою, вимагає визначення конкретних завдань правоохоронного моніторингу соціальних мереж, а також повноважень, необхідних для їх виконання. Раніше, ми обґрунтовували, що завданнями правоохоронного моніторингу соціальних мереж є пошук і фіксація фактичних даних щодо використання таких мереж у деструктивних цілях, установлення та викриття суб'єктів цих дій для подальшого притягнення до юридичної відповідальності або блокування їх деструктивної діяльності [1].

При цьому, варто наголосити, що до завдань правоохоронного моніторингу соціальних мереж належить виявлення не лише ознак кримінальних й адміністративних правопорушень, попередження, припинення та розкриття злочинів, а і відслідковування процесів деструкції соціальної злагоди (розпалювання національної, релігійної ворожнечі, поширення екстремістських та сепаратистських гасел тощо) з метою подальшого визначення їх загрози для національної безпеки держави та вжиття відповідних упереджувальних заходів.

Зазначені завдання реалізуються через заходи правоохоронного моніторингу соціальних мереж, які є сукупністю узгоджених, взаємопов'язаних і поєднаних між собою загальною метою та завданнями дій уповноважених державних органів та їх посадових осіб, що мають здійснюватися на підставі та у засіб і спосіб, визначений на законодавчому рівні (через відповідні спеціальні закони та видані на підставі їх відомчі нормативно-правові акти). До цих заходів варто зарахувати: комп'ютерне спостереження; організацію та використання допомоги громадськості; окремі оперативно-розшукові заходи (заходи із забезпечення здійснення оперативної закупки та контрольованого постачання товарів, заборонених для вільного обігу; оперативне проникнення оперативного співробітника у віртуальні соціальні групи, що підпадають під демаскуючі

ознаки протиправної діяльності тощо); проведення системного аналізу тенденцій виникнення та поширення деструктивних процесів у суспільстві.

Кожна з запропонованих груп заходів потребує окремого теоретичного обґрунтування, розробки відповідних правових та організаційних засад. Проте це вкрай важко або навіть неможливо буде зробити без визначення конкретних суб'єктів правоохоронного моніторингу.

Такими суб'єктами у Сполучених Штатах Америки є Агентство національної безпеки, Федеральне бюро розслідувань, Міністерство оборони, Департамент національної безпеки [2]. У Великобританії суб'єктами є спецслужби, зокрема, розвідувальна служба MI-6, а також Британський центр урядового зв'язку (GCHQ) [3].

Слід зазначити, що у окремих країнах деструктивну діяльність в Інтернеті відслідковують цивільні відомства, які ведуть моніторинг мережевих ЗМІ за допомогою спеціальних програмно-апаратних комплексів. На відповідність законодавству перевіряють не тільки тексти, але також фото, аудіо та відео – як редакційне, так і викладене користувачами.

У зв'язку з цим, видається необхідним з'ясувати співвідношення та визначити критерії зв'язку та відособлення таких понять як “цензура” і “моніторинг”, що має вагоме значення для розмежування їх суб'єктів та визначення повноважень.

Глибокий науковий аналіз сутності поняття “цензура” провів І.В. Золочевський та запропонував максимально точно його визначення. На думку вченого, цензура – це, по-перше, комплекс заходів держави (або установ, наділених державною владою), спрямований на оцінку об'єктів інтелектуальної власності з метою запобігання розповсюдженню небажаної інформації або точки зору; по-друге – державний орган (посадова особа) або система органів, що займаються такою діяльністю. Цензура, як діяльність, може бути класифікована за різними ознаками: а) за часом здійснення – на попередню й наступну; б) за галузевою належністю – на політичну, ідеологічну, моральну та ін. Усі різновиди цензури, крім попередньої, досить широко застосовуються законодавством України, що відповідає інтересам суспільства. Цей механізм необхідно вдосконалювати. Попередня цензура застосовується у випадках військового або надзвичайного стану [4].

Аналіз даного та інших положень, запропонованих науковцем, дає підстави для висновку, що цензура, на відміну від правоохоронного моніторингу, не має функції пошуку. Мета цензури – запобігання поширенню небажаної інформації або точки зору, а завдання – оцінка об'єктів інтелектуальної власності на предмет наявності такої інформації. Метою ж правоохоронного моніторингу є запобігання деструктивним діям, їх виявлення та припинення, а завданням – пошук і фіксація фактичних даних щодо використання інформаційних ресурсів у деструктивних цілях, встановлення та викриття суб'єктів цих дій для подальшого притягнення до юридичної відповідальності або блокування їх деструктивної діяльності.

Цензура має оціночні, а не пошукові функції: вона визначає відповідність конкретних об'єктів певним умовам.

Моніторинг має функції пошуку конкретних ознак певних явищ або процесів у невизначеній кількості об'єктів.

Разом з тим, оцінка певної інформації при здійсненні моніторингу також присутня. Вона відіграє функцію виявлення та розпізнання ознак деструктивної діяльності та прийняття управлінського рішення щодо вжиття заходів з перешкоджання такій діяльності. У цензурі оцінка є основою для прийняття рішення щодо дозволу або заборони розповсюдження інформації.

Якщо цензура, як діяльність, може бути класифікована за часом здійснення на попередню й наступну, то моніторинг є лише наступним, оскільки виявляє вже наявні явища і процеси.

Класифікація правоохоронного моніторингу за галузевою належністю може мати лише теоретичну цінність, оскільки його основне призначення правове – забезпечення виконання державною правоохоронної функції.

Ще однією відмінністю правоохоронного моніторингу від цензури є використання його результатів для безпосередньої профілактики деструктивних діянь та запобігання конкретним злочинам.

Отже, аналізуючи викладене, можна дійти однозначного висновку, що суб'єктами цензури можуть бути будь-які органи державної виконавчої влади (в т.ч. цивільні міністерства і відомства: внутрішньої політики, культури, освіти та науки, молоді та спорту, охорони здоров'я тощо). Суб'єктами правоохоронного моніторингу можуть бути лише ті органи, що мають повноваження здійснювати пошук інформації про протиправні діяння певних осіб та груп, уповноважені збирати конфіденційну інформацію про особу без її згоди. Адже до його предмета, окрім інформації з вільним доступом, належать захищені власниками (користувачами) конфіденційні відомості. Отже, враховуючи те, що правоохоронний моніторинг має включати низку заходів, які фактично є оперативно-розшуковими (оперативно-пошукові заходи з забезпечення оперативної закупівлі та (або) контрольованого постачання товарів, заборонених для відкритого обігу; оперативне впровадження у віртуальні соціальні групи, що мають деструктивні цілі, з метою отримання інформації про їх персональний склад, місця зустрічей, плани та засоби, що використовуються в деструктивній діяльності; оперативно-аналітичні заходи, спрямовані на прогноз розвитку ситуації, розробки заходів з утримання її під контролем, заходи оперативно-технічного характеру), його потрібно зарахувати до компетенції лише тих правоохоронних органів, підрозділи яких уповноважені провадити оперативно-розшукову діяльність та (або) негласні слідчі дії.

Визначення суб'єктами правоохоронного моніторингу оперативних підрозділів МВС та СБ України викликає необхідність конкретизації їх прав і обов'язків у цій сфері, визначення організаційно-правових засад такої діяльності. Здійснення цього завдання можливе через вивчення ролі і місця правоохоронного моніторингу соціальних мереж в оперативно-розшуковій діяльності відповідних підрозділів, визначення його співвідношення з формами, методами та засобами ОРД, що використовуються ними.

Пошукова спрямованість правоохоронного моніторингу та зарахування частини його заходів до оперативно-розшукових вимагає визначення співвідношення досліджуваної діяльності з оперативним пошуком, який у теорії ОРД розглядається як одна з її форм та відповідає виявленню первинних оперативно-розшукових даних [5]. Оперативний пошук спрямований на виявлення (знайдення) серед великої кількості однорідних об'єктів саме того, який має ознаки злочинності.

Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Пилипчук, В.Л. Регульський цілком слушно зазначають, що пошукові заходи – це дії оперативних працівників, спрямовані на встановлення ще невідомих правоохоронним органам подій злочину і винних осіб, злочинів, що готуються або скоєні невстановленими особами. Різновидом пошукових заходів, на їхню думку, є розшукові, що здійснюються з метою розшуку осіб, які зникли безвісти, та тих, котрі переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування покарання, обвинувачуваних, підсудних, засуджених, взятих

під варту до слідчих ізоляторів, тюрем, установ для виконання покарань, осіб, які втекли з-під конвою або караулу, та інших категорій розшукуваних, визначених чинними нормативними актами МВС України [6, с. 15].

Пошукові заходи можуть здійснюватися як гласно, так і негласно. Очевидно те саме можна сказати і про правоохоронний моніторинг соціальних мереж. Виходячи з того, що ефективність правоохоронного моніторингу буде вищою за умови непоінформованості про нього суб'єктів деструктивних діянь, особливого значення набувають саме негласні заходи.

Негласні пошукові заходи можуть бути визначені як розвідувально-пошукові [7]. Такі заходи можуть здійснюватися як оперативними підрозділами СБ України, так і оперативними підрозділами МВС України.

В системі органів внутрішніх справ розвідувальна робота проводиться як гласними, так і негласними оперативними підрозділами. Діяльність гласних оперативних підрозділів МВС України не є суто розвідувальною, проте включає розвідувальні заходи як необхідний компонент. Так, робота оперативних підрозділів з особами, які співробітничать з ними на засадах конфіденційності, обґрунтовано розглядається як розвідувальна. Своєю чергою, контрольоване постачання також відповідає теоретичним критеріям саме розвідувального заходу.

Проте в системі органів внутрішніх справ сьогодні функціонують суто розвідувальні підрозділи, що спеціалізуються виключно на розвідувальній роботі, зокрема підрозділи оперативної служби та оперативно-технічних заходів. Це зумовлено тим, що гласні оперативні підрозділи не мають відповідних можливостей для ефективного проведення всього спектру негласних інформаційно-пізнавальних заходів, що дозволені ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” і визначені як негласні слідчі (розшукові) дії у главі 21 Кримінального процесуального кодексу України.

Сьогодні серед п'яти міліцейських апаратів, що спеціалізуються на розвідувальних заходах, три об'єднано єдиною структурою, що входить до складу та забезпечує потреби СПБОЗ. Два – є підрозділами кримінальної міліції та збирають інформацію за дорученнями як її оперативних підрозділів, так і за дорученнями СПБОЗ. Апарати оперативно-технічних заходів (складник кримінальної міліції) та підрозділи оперативно-технічної розвідки СПБОЗ дублюють функції один одного. У структурі кримінальної міліції відсутні розвідувальні підрозділи, які спеціалізуються на аналітичній розвідці та впровадженні негласних штатних працівників до кримінального середовища. Все це свідчить про певний дисбаланс організації розвідувальної роботи міліції. Тому вченими вносилися пропозиції щодо вдосконалення організації діяльності розвідувальних підрозділів органів внутрішніх справ. Так О.О. Дульський зазначає: “Необхідно переходити від традиційних механізмів отримання інформації від агента (про те, що бачу і чую), негласного працівника (про результати виконання завдання, доручення) до організації розвідувальної діяльності та створення в системі спеціальних підрозділів ОВС кримінальної розвідки”. Вчений пропонує в системі кримінальної розвідки сформулювати такі підсистеми: “інформаційну; комп'ютерну; оперативно-технічну; пенітенціарну; стратегічну; тактичну; аналітичну” [8].

Також науковцями висуваються пропозиції щодо врахування досвіду СПБОЗ для організації, за аналогією, аналітичної розвідки в інших оперативних службах МВС України [9].

Якщо головний сенс існування відокремлених розвідувальних підрозділів у системі органів внутрішніх справ – їх вузька спеціалізація, яка дозволяє провести конкретний розвідувальний захід на найвищому (недосяжному для інших) рівні, то важлива концентрація всього наявного потенціалу (кадрового, наукового, технічного, технологічного) з метою забезпечити ефективність конкретного напрямку розвідувальної діяльності. Тому недоцільно створювати окремі спеціалізовані розвідувальні підрозділи за кожним напрямом боротьби зі злочинністю: апарати розвідки мають забезпечувати оперативно-розшукову діяльність усіх органів внутрішніх справ [10].

Досліджуючи питання удосконалення діяльності апаратів оперативної служби МВС України, М.Л. Грїбов запропонував та обґрунтував ідею створення об'єднаної розвідувальної структури на базі підрозділів оперативної служби [11, с. 207-210]. Вважаємо, що саме ці підрозділи варто розглядати в системі МВС як базові для проведення правоохоронного моніторингу соціальних мереж. Апарати оперативної служби активно і систематично здійснюють комплексні пошукові заходи, що приносять вагомі результати в боротьбі зі злочинністю. Правоохоронний моніторинг соціальних мереж міг би стати органічним доповненням профілактично-пошукових заходів підрозділів оперативної служби, а в подальшому і єдиної розвідувальної структури МВС України.

Висновки.

Суб'єктами правоохоронного моніторингу можуть бути лише ті органи, що мають повноваження здійснювати пошук інформації про протиправні діяння певних осіб і груп, уповноважені збирати конфіденційну інформацію про особу без її згоди. Тому правоохоронний моніторинг потрібно зарахувати до компетенції лише тих правоохоронних органів, підрозділи яких уповноважені провадити оперативно-розшукову діяльність та (або) негласні слідчі дії.

У системі МВС України здійснення правоохоронного моніторингу необхідно покласти на оперативні підрозділи, а в подальшому єдину розвідувальну поліцейську структуру, до повноважень якої слід віднести візуальне спостереження, оперативну установку, оперативно-технічні заходи, аналітичну розвідку та профілактичний пошук. Профілактично-пошукові заходи такої структури здійснюватимуться не лише на певних територіях, а у соціальних мережах та у Інтернеті загалом.

Перспективи подальшого використання. На переконання автора, застосування, після відповідного законодавчого закріплення, запропонованих положень в ході правозастосовної практики правоохоронних органів нашої держави має сприяти збільшенню ефективності правової охорони громадян, суспільства та держави від протиправних посягань та своєчасному попередженню та виявленню правопорушень.

Використана література

1. Гавловський В.Д. Теоретичні засади відстеження використання соціальних мереж у деструктивних цілях / В.Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – 2012. – № 1 (27). – С. 247-257.
2. ФБР хоче стежити за соціальними мережами в реальному часі. – Режим доступу : <http://www.bezpeka.com/ua/news/2012/01/30/fbi-releases-plans-to-monitor-social-networks>
3. За последние три года АНБ перечислило британским спецслужбам \$160 млн. – Режим доступа : <http://inagist.com/all/402319166759108608>
4. Золочевський І.В. Аналіз визначень і класифікацій поняття “цензура” у вітчизняній науці й законодавчій практиці // Проблеми законності : академічний збірник наукових праць / Мін. освіти і науки України ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 103. – С. 3-8.

5. Кондратьєв Я.Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія / Я.Ю. Кондратьєв. – К. : НАВСУ, 2004. – 444 с.

6. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : загальна частина : підручник / Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв та ін. ; за ред. Л. В. Бородича. – Луганськ : РВВ ЛПВС, 1999. – 390 с.

7. Грібов М.Л. Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ: сутність та питання застосування в боротьбі з організованою злочинністю / М.Л. Грібов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал. – 2009. – № 20.– С. 26-33.

8. Дульський О.О. Організаційні засади оперативно-розшукової діяльності у сфері боротьби з корупцією та пов'язаною з нею інфраструктурою організованої злочинності / О.О. Дульський // Бюлетень обміну досвідом роботи. – 2010. – № 182. – С. 5-9.

9. Бусол О.Ю. Аналітична розвідка у спеціальних підрозділах по боротьбі з організованою злочинністю : сутність, проблеми / О.Ю. Бусол // Науковий вісник КНУВС. – 2005. – Ч. 2. – № 2. – С. 94-103.

10. Грібов М.Л. Організація розвідувальної роботи міліції України / М.Л. Грібов, А.А. Венедіктов // Бюлетень обміну досвідом роботи. – 2011. – № 188. – С. 95-103.

11. Грібов М.Л. Теоретичні та практичні засади діяльності підрозділів оперативної служби МВС України : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / М.Л. Грібов. – К., 2014. – 741 с.

~~~~~ * * * ~~~~~